

flerdobbelte registreringer af samme forhold« – ville »en betænkelig vurdering ... snige sig ind i registreringen, d.v.s. forud for den bearbejdelse, registreringen lægger op til« (s. ii).

Målet er at være kildetro; og målet er at præsentere et register, blottet for menneskelige vurderinger (og fejl). De fire udgivere er dog ikke helt så maskinelle, som de vil have os til at tro. På s. 2-3 f.eks. registreres parter af *særlig* interesse, på s. 9-11 tingsvidner af *særlig* interesse. På s. 130-42 er de *vægtigere* sager medtaget under gruppen »fogder« m.m. (fremhævelserne er mine). Men hvad der giver parter og tingsvidner deres »særlig«-status, eller hvad der gør visse sager »vægtige«, oplyses ikke.

Logisk set må den enkelte sag være retsprotokollens mindste udelelige enhed. Sagen er – så at sige – protokollens *raison d'être*. På trods heraf opererer udgiverne med begrebet »indførsler«, som det også er tilfældet i Landbohistorisk Selskabs udgave af selve tingbogen fra Aasum herred 1640-48. En sag kan her omfatte én indførsel, men den kan også snildt omfatte flere. Og da er det en ringe trøst, at »større sager, der behandles over flere tingdage, i reglen (vil) kunne følges ved hjælp af henvisninger« i det juridiske register (s. vi). I reglen? Det er overordentlig upraktisk for brugerne, at udgiverne har gjort sig klogere end kilderne på dette centrale punkt.

Henrik Stevnsborg

JÜRGEN BROCKSTEDT (udg.): Regionale Mobilität in Schleswig-Holstein 1600-1900. Studien zur Wirtschafts- u. Sozialgeschichte Schleswig-Holsteins Bd. 1. Neumünster, Karl Wachholtz Verlag, 1979. 240 s.

Der findes i landet Slesvig-Holsten et livligt og frugtbart historikermiljø, som langt flere end de specielt sønderjysk interesserede danske historikere med udbytte kan pleje forbindelse med. Et særligt skud på dette miljø er en 1978 i Kiel dannet Arbeitskreis für Wirtschafts- und Sozialgeschichte, som overvejende består af historikere, men som også har et bredt tværvideenskabeligt islæt af geografer, sociologer, etnologer, økonomer samt kunst- og litteraturhistorikere. Arbejdsgruppens deltagere mødes til kollokvier og konferencer, hvor man også interesserer sig for emner, der peger ud over landets grænser til Danmark og til Nordtyskland. Det er hensigten løbende at offentliggøre forskningsresultater inden for den økonomiske historie og socialhistorien i en ny skrifterække, Studien zur Wirtschafts- u. Sozialgeschichte Schleswig-Holsteins, som arbejdsgruppen udgiver i fællesskab med det gamle Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte.

1. bind af denne skrifterække er resultat af en konference, som oktober 1978 holdtes i Kiel for at få et overblik over, hvad der fandtes af ældre og nyere forskning om emnet regional mobilitet i Slesvig-Holsten. Regional mobilitet taget i videste forstand, omfattende både vandringer fra land til by, vandringer på landet, sæsonvandring, flytninger inden for byerne samt ind- og udvandringen, dog uden den oversøiske udvandring, der var forbeholdt en senere konference. Der indledes med to teoribidrag, det ene af geografen Gerhard Kortum, der behandler diverse vandringsformer og -modeller, det andet af sociologen Bärbel Pusback, som interesserer sig for, hvordan forskellige socialvidenskabelige teoridannelser kan anvendes, når der er tale om historiske undersøgelser af regional mobilitet. Udgiveren optræder med to artikler, dels en skitse af hvad der på grundlag af foreliggende arbejder vides om mobiliteten i landet i 18. og 19. århundrede, dels en oversigt over borgerskabsprotokoller og andre kilder til emnet for tidsrummet 17.-19. århundrede. Ingwer Ernst Momsen præsterer en klassisk case study af vandringer fra land til by omkring 1850, belyst for Husum ved statistisk udnyttelse af materiale fra folketællingen 1860. Momsen har også en orientering om folketællinger som kildegruppe til emnet. Gerhard Kraack fremlægger overbevisende forbindelser mellem det flensborgske patrici-

at og patriciatet i de fire nordslesvigske købstæder før 1750, og desuden finder vi tre skolehistoriske bidrag: for tiden 1738–1815 undersøges, hvor lærere og elever af det berømte Christianeum i Altona kom fra (Franklin Kopitzsch), for tiden 1791–1900 belyses folkeskolelærernes mobilitet ved hjælp af dimittender fra Tønder seminarium (Claus-Peter Holz) og folkeskolelærernes flytninger i kejserrigets tid (Wolfgang Kopitzsch). Endelig behandler Lars Hennings kirkebøgerne m.v. som kildegruppe og Klaus-J. Lorenzen-Schmidt leverer en kort bibliografi til emnet; den indeholder også nogle danske titler.

Alt i alt et fængslende og lovende tiltag, der burde friste til samarbejde hen over grænsen.

Lorenz Rerup

Sv. CEDERGREEN BECH: Storhandelens by 1728–1830. Københavns historie bind 3. Redigeret af Sv. CEDERGREEN BECH, ERIK KJERSGAARD og JAN DANIELSEN. Kbh., Gyldendal, 1981. 368 s. Ill. 250 kr.

Bindet om den florissante hovedstad er skrevet af en erfaren skribent og foreligger letlæst, underholdende og rigt illustreret. Udgangspunktet, den halvt ryddede by, giver en glimrende baggrund for det første store afsnit om genopbygningen efter branden i 1728 og de næste par årtiers slotsbyggeri, erhvervsliv, bystyre og begyndende fjernhandel. Herefter er der så lagt op til det store afsnit »I ly af neutraliteten«, som faktisk optager resten af bogen. Man bladrer forgæves efter en forventet tredje del om perioden fra freden i Kiel til tiden omkring monarkens død, men finder kun et lille afsnit allersidst om Kongens København. Den mest sandsynlige forklaring forekommer at være, at stoffets mængde undervejs ligegodt har taget pusten fra forfatteren, hvad i og for sig er forståeligt nok.

Dette turde også hænge sammen med det brede sigte med Københavns historie, som på den ene side skal give et indtryk af levevilkår og tilværelse i kongeslot såvel som i baghus, men samtidig må tage højde for rækken af dramatiske begivenheder over Struenseetiden til englænderkrigene. Velkendte hændelser får deres, og inden da er med sikker hånd indpasset afsnit, der holder læseren i ånde. Modstillingen af teater og skafot er – om ikke andet – virkningsfuld, og skulle læseren blive ubehageligt berørt, er der vederkvægelse i den følgende idyl fra Bernstorff Slot, hvor havevæksterne trives og bøndergodset udskiftes. Og så tilbage til selve byen, hvor Christian 7. turer rundt. Inden for de enkelte afsnit sammenkædes elegant efter associationsmetoden, hvorved man hurtigt i afsnittet om Reformtider kan komme fra den offentlige mening, over Johan Herman Wessel, Ewald, klubberne, oplysningstidens skoler, pigeliv, moder, til revolutionsromantik og P. A. Heiberg. Behændigt gjort, omend mere kalejdoskop end perspektivkasse.

Til gengæld har der næppe været tid til at få ført alt å jour, og det fremkalder uundgåeligt indvendinger. Blot et enkelt eksempel: Ingen vil nødvendigvis forlange, at læseren af Københavns historie skal sendes langt af led til søs, men med bindets titel in mente, er det fundet naturligt at give en beretning om en ostindiefart. Dette sker da en gang for alle med en indgående skildring af »Princesse Lovise« og dens mandskabs sørgelige skæbne 1743–45 (side 122–126). Et lille forbehold med hensyn til repræsentativiteten drukner ganske, og i afsnittets afsluttende bemærkninger er der ingen reservationer. Ærgerligt, at seriøse arbejder publiceret af Erik Gøbel 1978–79 slet ikke er taget i betragtning, al den stund det her overbevisende fremgår, at i alt fald kinafarten i 1700-tallet efter en indkøringsperiode kom til at fungere med et maksimum af planmæssighed og et minimum af dramatik. Dette nødvendige korrektiv til den gode historie mangler både i tekst og litteraturliste. Og tilsvarende kan man fornemme behov for justering af større eller mindre omfang: paradokset slotsbyggeri kontra kapitalmangel, den »frihandelsvenlige« toldforordning 1797, Slaget på Rheden etc. Konklusionen er nok, at det uvægerligt kommer til at knibe